

Hadiste Dua Edebiyatı'nın Oluşumu ve Kaynakçası

Velî ATMACA*

Abstract

Since its birth up to now the background of the Hadith Science which plays the most important role of the Islamic science with its rich sources shaped from the first century of Anno Hegirae, A.H to the fifth century of Anno Hegirae, A.H. In the later periods these works were processed with explanations, additions, summaries, determining of the sources and additional information and were presented to the knowledge of the public.

When the spiritual constitution of the well-wisher is taken in hand, to study our prophet's prayer, forswearing and vomiting require most importance. Because the people who believe the prophet want to want to obey and act like him in their mystic life as in their other acts. The prayer require more importance when compared with the God psychologically and to have influence on and individual.

We believe that the studies held in the field of the Religion Sociology, Religion Psychology and Religion Education with their style and methods in the list of the works given in the perspective of the cultural hadith studies will constitute the source subject.

Key Words: *The Hadith literature, Prayer, Praying, Forswearing.*

GİRİŐ

İnsanın, Yaraticısı'yla irtibâtı demek olan du'â konusu, İslâm'ın ahlâk ve ibâdet anlayışında önemli bir yer işgâl eder. Güzel ahlâka sahip olan bir insan aynı zamanda iyi bir kul demektir. İyi ahlâkın nasıl olduğu da Kur'ân'da ve hadîslerde bildirilmektedir. Hz. Peygamber'in ahlâkı sorulunca Hz. Aişe'nin¹ verdiği cevap güzel ahlâkın iki temelini ortaya koymaktadır. İşte O peygamber, kendisine "ne kadar çok tevbe ediyorsun!"

* **Yrd. Doç. Dr.**, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, e-posta: veli_atmaca@hotmail.com

1 Müslim, Sahîh, Misâfirîn, 133.

denilince "...Rabbime şükreden bir kul olmayayım?²" veya "...Ben, günde yüz kere istiğfârda bulunurum"³ demek suretiyle du'â ve istiğfârın bir kulluk vazifesi olduğunu bize anlatmaktadır.

Bu konudaki âyet ve hadîslere ileride işaret edeceğiz. Filvâki tahkîk ve tahricini yaptığımız eser, baştan sona bu misâllerle doludur.

Ahlâk kavramı birtakım prensipler manzumesinin adıdır. Kelimenin kökü de zaten bunu ifade eder. Bu prensipleri koyan "Hâlik", bunlara uyması istenenler "mahlûk", bu prensiplerin tecellisine ise "hulk" denilir. Bu sıfatlarla mücehhez olan insanın davranışlarına da "Ahlâk" denmektedir. Hayatta tatbik edilmesi istenen bu özellikler ibâdet olarak nitelendirilince, Allah'ın rızâsının gaye edinildiği her iyi davranışa ibâdet diyebiliriz. Du'â etmek de bu anlamda bir nevî ibâdetdir. Du'â'ya yakın kavramlardan; zikir, şükür, tevbe, vird, hilm, zühd ve âdâb gibi konularda muhadisler yüzlerce eser kaleme almışlardır. Bu eserlerin muhtevâsını ise âyet ve hadîsler teşkil etmektedir.

Hakkında bu kadar çok literatür geliştirilmiş olan kavramların kısaca tariflerinin yapılması icabetmektedir.

Du'â

Du'â konusuyla ilgili olarak tevbe, şükür, zikir, vird, zühd gibi kavramlar da akla gelmektedir. Bunlar Tasavvuf ilminde de önemli bir yer işgal etmektedir. Özellikle Kur'an'ın isimlerinden biri olan "Ez-Zikir" terimi Kur'an'da ve hadislerde çokça zikredilen kavramlardandır.

Du'â Kelimesi: Sözlükte Allah'a rağbet etme, ona yönelme demektir⁴. Terim olarak ise; insanın Allah'a fiiliyle veya sözüyle yönelmesi yalvarıp halini arz etmesidir⁵. Allah'a yalvarmak, sığınmak, O'ndan yardım talep etmek ve temennide bulunmaktır.⁶ Du'â ihtiyaç anahtarıdır. İhtiyaç sahiplerinin istirahat mahallidir, sıkıntıda kalanların sığındığı yerdir, dert ve hacet sahiplerinin nefes aldıkları alandır. Du'â ubudiyetle ilgili fakr ve ihtiyaç halinin açığa vurulmasından ibarettir⁷.

2 Buhârî, Teheccüd, 6; Tirmizî, Salât, 187; İbn Mâce, İkâme, 200.

3 Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 450.

4 Fîrûzâbâdî, Mecduddin Muhammed, el-Kâmusu'l-Muhît, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut trz., IV, 329.

5 Uludağ, Süleyman, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s. 145.

6 el-İsfahânî, Râğib, Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'an, Dâru'l-Kalem, Dımaşk 2002, s. 169; İbn Esîr, en-Nihâye fi Garîbi'l-Hadîs, Mektebetü'l-İslâmiye, y.y. 1963, I, 122.

7 Kuşeyri, Risâle, s. 431-432.

Du'â adıyla yazılmış kitapların tarihî seyrine geçmeden önce yakın kavram veya konulara mahsus eserlerin bir kısmını kaydetmenin faydalı olacağı görüşündeyiz.

Bu konular içerisinde zühd adıyla yazılmış olan eserler sayıca daha fazla görünmektedir. Bunların ilkini "Şî'î ulemasından Ebû Hamza Sâbit b. Dînâr'ın (ö: 150/767) Kitâbu'z-Zühd'ü oluşturmaktadır. Bundan önce Kitâbu'z-Zühd yazan kimse bilinmemektedir." Bu tür eserler genellikle hadîs ilmiyle de meşgul olan zâhid-sûfiler ya da zühd hayatına ilgi duyan muhaddislerce yazılmıştır⁸. Bilâhare H. II. asrın sonlarına doğru 'Abdullah b. Mübârek (ö: 181/797), Ebû Mes'ûd el-Mevsilî (ö: 185/801), Vekî b. el-Cerrâh (ö: 197/812), Esed b. Mûsâ el-'Umevî (ö: 212/827)'nin Kitâbu'z-Zühd'lerini görüyoruz. Bunları H. III. asırda Bişr el-Hafî (ö: 227/841), Ahmed b. Hanbel (ö: 241/855), Hâris el-Muhâsibî (ö: 243/857), Muhammed b. el-Müsennâ (ö: 260/873), Ebû Dâvud es-Sicistânî (ö: 275/888), İbn Ebî'd-Dünyâ (ö: 281/894), Ebû Bekr eş-Şeybânî (ö: 287/900) daha sonra İbn Ebî Hâtim (ö: 327/938), Ebû Sa'îd el-'Arabî (ö: 341/952), Ebû Bekr el-Beyhakî (ö: 458/1065), Hatib el-Bağdâdî (ö: 463/1070), Celâluddin es-Süyûtî (ö: 911/1505) ve daha bir çok muhaddisin eserlerini sayabiliriz⁹.

Yukarıda da belirtildiği gibi Kitâbu'z-Zühd'ler oldukça erken devirlerde ortaya çıkmıştır. H. II. asırdan itibaren örneklerine rastladığımız bu eserler, hadîs kitaplarının tasnif seyrine paralellik arz etmektedir. O zamanlardaki zühd hayatının kaynaklarını oluşturan bu kitaplar, insanların şahsî, dînî, toplumsal ihtiyaç ve problemlerine cevap verebilmesi için tasnif edilmiş olabilir. Zira her çağın gündemi ve ihtiyaçları, kendi literatürünü yazdırır görüşündeyiz. Hadislerle yazılmış olan zühd kitapları, sûfi geleneğin en eski kaynaklarını oluşturduğu bilinmektedir. Bu mahiyetteki eserlerin de çokça tasnif edildiği zamanlarda İnsanlar, bazı siyâsî, kültürel ve dînî çatışmalardan bunalmış, bu sıkıntıları giderebilmek için de derûnî eğitime önem vermişlerdir. Asr-ı Saâdet döneminin dînî ve içtimâî hayatında hâkim olan sâfiyeti ve mekârim-i ahlâkı tekrar ikâme edebilmek için ciddî faaliyetlere girmişlerdir.

III. asırdan sonra hadîs rivâyetinde tek tek hadîs icâzetinin yerini, hadîslerin derlendiği "kitâb" icâzeti ve sonraları H. V. asırda hadîs ilminin medreselerde ders olarak okutulmasıyla şerh, ihtisar, tahrîc ve istidrâk

8 Yılmaz, Hasan Kâmil, Tasavvufî Hadîs Şerhleri, s. 17.

9 Yılmaz, H. Kâmil, a.g.e., s. 18-26.

dönemi başlamıştır. Çünkü Müslümanların zihninde, ibâdetinde ve ahlâkında *ihsân*'ın (Allah'ı görüyormuş gibi davranıp, ibâdet etmenin) önemi biliniyordu. Tasnif edilen eserlerin muhtevasında da bunu görmek mümkündür.

Ahlâk kitapları diyebileceğimiz bu eserler *Kitâbu'z-Zühd*, *Kitâbu'z-Zikr*, *Kitâbu's-Sabr*, *Kitâbu'r-Rikâk*, *Kitâbu'l-Edeb* ve *Kitâbu'd-Du'â* veya *De'avât* gibi isimlerle yazılmıştır.

Bu konuları ihtivâ eden hadîsler, musannef, câmî ve sünen gibi konulara göre tasnif edilmiş olan kaynakların içinde bir bölüm olarak geçtiği gibi, ayrı (müstakil) eserler olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Tasnif döneminin başlangıcı olarak kabul edilen H. II. asırdan şerh ve derlemecilik devrini teşkil eden dönem içerisinde, yaklaşık H. XIII. asra kadar yazılmış yüzlerce Du'â ve Zikr kitâbı mevcuttur. Biz bunların - adı ne olursa olsun - hepsini ortak kavram olarak, "*Du'â*" adıyla anacağız.

Zirâ du'â, kötülüklerden sakınmak, korunmak, korkulardan kurtulup kendisini emniyet içinde hissetmek, kusur işlenmişse Allah'tan af ve mağfiret dilemek, hayırları, nimetleri istemek ve sahip olunan nimetler için Yaraticı'ya şükretmek gibi birçok hususu ihtivâ eder. Du'â'nın sözlük anlamında çağrıda bulunmak, yardım dilemek gibi anlamlar mevcuttur.

Biz burada hacimli eserler içinde bir konu olarak *Kitâbu'd-Du'â* veya *De'avât* adıyla ele alınmış çeşitli du'â bölümlerinden bahsetmeyeceğiz. Sayıları yüzleri aşmaya müsâit, müstakil kaynakları tesbit etmeye çalışacağız. Bunları da muhtevâları itibâriyle iki kısma ayırmak mümkündür; bunlardan bir kısmı, sadece Merfû' Hadîs dediğimiz, Hz. Peygamber'in yaşayışından veya sözlerinden oluşmuş, diğer kısmı ise, insanların kendi ifâdeleri, yakarış şekilleri veya bir tarikat pîrinin du'â ve zikr metinlerinden müteşekkildir.

Du'â kitaplarının, Hz. Peygamber'in sözlerinden veya sahâbenin lâfızlarından oluşmasının sebebinin Taberânî (ö: 360/970) şöyle belirtir: "Bu eser, Resûl-i Ekrem'in du'âlarını toplamak üzere telif ettiğim bir kitaptır. Böyle bir kitap yazmaya beni sevkeden şey halkın, kitapçıların tanzim ettikleri ve Allah'ın elçisinden, sahâbe ve tâbi'in'in hiçbirisinden duyulmayan, günlere göre ayarlanmış; secîli, kâfiyeli bir takım du'âlar benimsemiş olmasıdır. Halbuki Allah'ın elçisi du'âda aşırıktan hoşlanmadığı gibi şîre benzer secili ve kâfiyeli yakarmayı da kerih görmüştür."¹⁰

Ebü'l- Feth Takiyuddin Muhammed b. Tâcuddin, İbnu'l- İmâm el- 'Askalânî (ö: 705/1305) de: "Herhangi bir işte insanın du'â ederken yaptığı en uygun hazırlık; darlıktan kurtulmak için aradığı çare olup, du'âyı etmeyi sağlayacak olan şey ise tam bir iktidâ, du'âya uygun vasat ve şartların temin edilmesidir. Du'ânın lafızları kabûle bir sebep olmalıdır. Şüphesiz böyle bir yakarış, Kur'ân'da örnekleri bulunan, Allah elçisinin sünnetinde benzerleri mevcut olan du'â şekilleridir."¹¹

Hz. Peygamber'in du'â ederken yaptığı ve tavsiye ettiği davranış biçimi ve itiyat edindiği du'â lâfızlarına karşılık, aynı konuda daha sonra du'â ifadeleri bulunan âyet nüzûl etmişse, kendi lafızlarından vazgeçip âyet metinlerini okuyarak du'â ettiğini nakillerden öğrenmekteyiz¹².

Kur'ân ve hadîslerde görüldüğü gibi, du'â emredilmekte, Hz. Peygamberin ve diğer peygamberlerin yaşayışlarında yapmış oldukları çeşitli du'â örnekleri verilmektedir¹³.

Ayrıca bazı âyetlerde ve hadîslerde du'â etmenin de bir tür ibâdet olduğu; "Du'â edin kabul edeyim"¹⁴, "(Resûlüm!) De ki: Du'â (yalvarma)-nız olmasa Rabbim size ne diye değer versin?"¹⁵, "Du'ânız İmânınızdır"¹⁶, "Allah, du'â etmeyene gazâb eder"¹⁷, "Cibrîl, Hz. Peygamber'e gelerek: Allah, senin şu kelimelerle du'â etmeni emretti..."¹⁸, "Du'â ibâdetin özüdür."¹⁹, "Du'â ibâdettir"²⁰, "Allah'ın takdiri olsa bile" veya "Allah'ın kazâsı olsa bile O'na du'â edin"²¹ misâllerleriyle vurgulanmaktadır. Bunların hâricinde daha birçok âyet ve hadîs, misâl gösterilebilir²².

11 Dehlevî, Bustânu'l-Muhaddisîn, a.g.e., s. 166-167.

12 Bu konuda misâller, tahkik ve tahrîcini yaptığımız, ed-De'avâtü'l- Kebîr adlı eserde, bol miktarda mevcuttur.

13 Hz. Zekeriyâ'nın du'âsı, Âl-i İmrân, 38; Hz. Âdem'in Tevbesi, Bakara, 37; Hz. Eyyüb'un serzeniş ve sıkıntudan kurtulması için Allah'ın ona emri, Tevbe, 114; Sa'd, 41-44; Enbiyâ, 83-84, 89; Hz. İbrâhim'in babası için istiğfârı, A'râf, 155, 156; Hz. İsa'nın du'âsı, Mâide, 114, 118; Hz. Mûsâ'nın yakarışı; Hz. Nûh'un du'âsı, Nûh, 26, 28 ve başka du'â âyetleri için: En'âm, 162; Felak, 1, Nâs, 1, Bakara, 126; A'râf, 151; Hûd, 45, 47; Yûsuf, 101; İbrâhim, 35, 40; İsrâ, 24, 80; Tâhâ, 25, 114.

14 Gâfir, 60.

15 Furkân, 77.

16 Buhârî, İmân, 2.

17 İbn Mâce, Du'â, I.

18 Müstedrek, I/522.

19 Tirmizî, De'avât, I.

20 Tirmizî, De'avât, 1; İbn Mâce, Du'â, 1; Müsned, VI, 381, 391, N. 18419, 18459, 18463, (Tefsir, Sûre 2/16), Müstedrek, I, 491.

21 Müsned, IV, 461, Nr. 13417.

22 Enbiyâ, 83-85; A'râf, 55; İsrâ, 24, 80, Mu'minûn, 94, 97, 98, 118; Şu'arâ, 83, 169; Gâfir, 14, 49, 50, 60.

Tevbe

Pişmanlık, nedâmet, dönme anlamına gelen bu kelime, dînî yaşayışta kötü ve günâh işlemekten pişman olup, Hakk'a yönelme anlamına gelir.²³ Allah Teâlâ; "Ey iman edenler, hepiniz toptan Allah'a tevbe ediniz, umulur ki felâh bulursunuz"²⁴, "Allah'ı en hoşnut eden şey sizden birinin tevbe etmesidir"²⁵ buyurmaktadır.

Şükr

Teşekkür, nimeti hatırlayıp, fiilen veya kavlen dile getirmek,²⁶ yapılan iyiliğin makbule geçtiğini ifade etmektir. İyiliği yapanı övme anlamındaki bu kelime ile insan, Allah'ın lütûf ve nimetlerini dile getirip onu överse şükretmiş olacaktır. Yani şükr; nankör olmayıp, nimetin kıymetini bilmeyi ifâde eder²⁷. İhsanda bulunanı boyun eğerek itiraf etmek demektir. Bu da dilin şükürü, bedeninin şükürü ve kalbin şükürü olmak üzere üç türdür.²⁸ Bununla ilgili olarak Cenâb-ı Hakk; "Eğer şükrederseniz nimetimi arttırırım"²⁹ buyurmaktadır.

Zikr

Unutulanı hatırlamak, bilineni zihinde tutmak³⁰ anmak, hatırlamak, yâd etmek manasındaki bu kelime dinde, Allah'ı hatırlamak, takdis, tesbih tevhid ederek anmak³¹, Allah kelimesini veya "lâ ilâhe illâllâh" cümlesini söylemek demektir³².

Kur'ân'da: "Ey îmân edenler! Allah'ı çokça zikrediniz"³³ buyrulmaktadır. Diğer kavramlarda olduğu gibi zikr hakkında da ilgili hadîsler, Kur'ân'da ve konulara göre tasnifli hadis eserlerindeki "Kitâbu'z- Zikr" bölümleriyle, aynı isimle tertib edilmiş müstakil kitaplarda vardır.

23 Uludağ, a.g.e., s. 486.

24 Nûr, 31.

25 Müslim, Tevbe, 2-7. Görüldüğü gibi Müslim, Tevbe konusunda ayrı bir bölüm (ana başlık) açmıştır.

26 Râğib el- Isfahânî, a.g.e., 461.

27 Uludağ, a.g.e., s. 460.

28 Kuşeyrî, a.g.e., s. 314-315.

29 İbrâhim, 7.

30 Râğib, Müfredât, s.315.

31 İbn Esîr, en-Nihâye, II, 163.

32 Uludağ, a.g.e., s. 539.

33 Ahzâb, 41.

Vird

Kur'ân'ı, sûre ve kısımlarına göre ayırıp mutad olarak okumak³⁴, Günlük du'âlar, düzenli bir şekilde belli zamanlarda okunmak üzere âyet, hadîs ve maneviyat erlerinin sözlerinden derlenmiş du'âlar, hizb, ezkâr ve zikirlerdir. Her tarikatın kendine özgü bir evrâdı vardır. Bu du'âlar günün ve gecenin belli saatlerinde topluca veya ferden yüksek veya alçak sesle okunabilir³⁵.

Zühd

Rağbetin zıddı olarak, soğuk veya ilgisiz kalmak, yüz çevirmek anlamına gelir³⁶. Dünyâdan el etek çekmek, Hakk'a yönelmek için dünyadan da ahiretten de yüz çevirmek, mal ve mülk sevdasından vazgeçmek demektir³⁷. Kur'ân'da: "Dünya hayatı sadece oyun oynadır"³⁸. "Onlar, ne ticâret ne de alış verişin kendilerini Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoymadığı insanlardır"³⁹ buyrulmaktadır.

Buraya kadar ele aldığımız kavramlarda görülen mâhiyet ortaklığı, inanan insanın, yaratılanlar içinden bir an sıyrılıp; Yaradan'la irtibâtını koparmadan, her türlü üzüntü ve sevinç karşısında durumunu Hâlık'ına arzemesi, onunla başbaşa kalmasıdır. Ayrıldıkları nokta ise, du'â, zikir, şükür, vird ve tevbe aktif olmayı gerektirip, Yaratıcı'ya, O'nun kazâ ve kade-rine fiili olarak yönelişi gösterirken, rızâ, tevekkül, sabır, uzlet ve zühd gibi kavramlar ise pasif, hareketsiz tavır almayı ifâde etmektedir.

Ancak Du'â kavramının hepsinden ayrıldığı husus ise zikir, şükür, vird, tevbe gibi birçok terimin anlamını ihtivâ edip, isteyen, çalışan, beklentisi olan ya da kaçınan, sığınan, kendi halini ifâde eden bir kulun sözlü ve fiilî davranışlarının bütünüdür. Bundan hareketle du'â literatürü, Kur'ân ve Sünnet'te tavsiye ve teşvik edilen, hal tarzı olarak insana, çalışmasının, dünyâ ve âhiret nimetlerinden istifâde etmesinin, sıkıntılardan Allah'a sığınmasının meşru yollarını gösteren, âyet ve hadislerin vücud verdiği eserler toplamıdır diyebiliriz. Du'â literatürü de bu konudaki âyet ve hadîsleri bir araya getirmek amacıyla oluşturulmuştur.

34 İbn Esîr, en-Nihâye, V, 173.

35 Uludağ, a.g.e., s. 523-524.

36 Fîrûzâbâdî, Kâmus, I, 209.

37 Uludağ, a.g.e., s. 544.

38 En'âm, 32; Ankebut, 64; Muhammed, 36; Hadîd, 20.

39 Nûr, 37.

İlâhi emirleri hayatında tatbik eden Hz. Peygamber, Kur'ân ahlâkını kendine düstur edinmiş; O'ndaki tevbe ve istiğfâr çağrılarına, fiilen ve lâfzen uymuştur. Zaten kendisi de, hamdeden, zikreden ve istiğfarda bulunan bir kul ve beşer olmakla iftihar edip, Peygamber olduğu halde çokça du'â eden bir kul idi.

Du'â Edebiyatı'nın Oluşumu

İslâm ilimleri içerisinde nisbeten, kaynakları ve literatürü itibâriyle en geniş ilim dalı olan hadîste, "Tür Edebiyatı" olarak Kitâbu'd- De'avât veya Du'â'ların sayısındaki bu zenginlik, hadîs malzemesinin ihtivâ ettiği konuların muhtelif ve çokluğundan kaynaklanmaktadır.

Tedvîn ve tasnif dönemi dediğimiz H. II. ile V. asırlar arasında, munsanef, câmi' ve sünen türündeki eserler, bu geniş malzemeyi, ilgili konu başlıkları altında bir araya getirmişlerdir. Hacimli bir eserin alt başlıklarını oluşturan "Kitâb" dediğimiz bu bölümlerin müstakil kitaplar halinde derlendiği de vâkidir. Kitâbu'd-Du'â'lar da bu sahada bir "tür" oluşturmaktadır.

Kâtip Çelebi "İlmü Ed'îye ve'l-Evrâd" başlığı altında: "Bu, İlm-i Hadîs'in fîrû'undandır; çünkü hadîs kitaplarından faydalanır"⁴⁰ der.

Du'â türü eserlerin çeşitli adlarla tasnif edildiklerini görmekteyiz. Bunlar Kitâbu'd-De'avât, Kitâbu'z-Zıkr, Kitâbu'z-Zühhd, Kitâbu'l-Ezkâr'lar- dır. Mezkur isimlere tekâbül eden eserleri az ileride vereceğiz.

Bir Kitâbın Alt Başlığı Olarak Verilenler

Tahrîc ve tahkîkini yaptığımız Beyhakî'ye ait du'â kitabında olduğu gibi, konu ile alâkadar eser ve bölümlere bakılınca görülüyor ki, insanın dünyevî ve dînî faâliyetlerinin her safhasında du'âya rastlamak mümkündür.

Konularına göre tertip edilmiş eserlerin tasnîfi, temizlik ve abdestle başlayıp, ibâdet ve itikâd konularının yanında "Cenâiz", "Eşribe", "Et'ime", "Libâs", "Tıbb", "Edeb", "Melâhim", "Siyer ve Megâzi" vb. konularda da du'â hadîslerine rastlanmaktadır. "Zühhd", "Rikâk", "Edeb", "Ezkâr", "İsti'âze", "Vird", "Fedâil" mevzularında da yoğun olarak du'â hadîslerine yer verilmiştir.

40 Kâtip Çelebi, Keşfu'z-Zünûn, I, 49, 200.

Müstakil Du'â Kitapları

Kanaatimizce, hacimli eserlerin içinde bir bölüm olarak verilmiş olan aynı konudaki hadislerin, ayrı kitap ve cüz'ler şeklinde ortaya çıkması, insanların ilgi ve ihtiyaçlarına cevap verebilmek, yazım, kullanım ve taşıma kolaylığı sağlamak gibi bazı sebeplere dayanmaktadır.

Bununla birlikte insanların, Hz. Peygamber'in yaşayışına ve sözlerine derin bir muhabbetle özenip, O'nun şefâ'atına nâil olma gibi bazı sebepleri de zikredebiliriz. İnsanlar bağında, bahçesinde, yolculukta, evinde, üzüntülü veya sevinç halindeyken açıp okuyabilecekleri du'â mecmualarını elaltı kitabı edindiklerini düşünüyoruz. Bu mecmuaların âyet ve hadislerden meydana gelmesi de onların tasnifini, çoğaltılmasını, herkesin eline ulaşmasını gerekli kılmıştır.

Yeri gelmişken, ashâbın yazdığı gayr-i resmi hadis mecmualarında, insanların günlük hayatlarında en çok ihtiyaç duyduğu du'â ve isti'âze hadislerinin çokça yazılıp tedavülde olduğu kanaatiyle, asr-ı saâdetde tahmin edilenden fazla hadis yazıldığı ön fikrimizi muhafaza ediyoruz. Bütün inanç biçimlerinde olduğu gibi İslâm'da da, en sâde insandan en eğitimlisine kadar herkesin gündemindeki dini uygulamanın du'â etmek, yaratıcıya yakarmak, dîni, dünyevî ve uhrevî isteklerde bulunmak ve tehlikelere karşı sığınma ihtiyacı göz önüne alınırca, Sahâbe ve Tâbi'ûn zamanında hadislerin pek azının yazıldığı görüşüne, bu itibarla katılmadığımızı belirtmek isteriz. İslâm Peygamberi'nin sağlığında ve akabindeki ilk nesil döneminde, gayr-i resmî hadis yazımında en fazla ilgiyi çeken hadislerin de du'â hadisleri olduğu tahmin edilebilir. Bunun tarihen tesbiti için müstakil bir araştırmanın lüzûmu ortadadır. İlk yazılı vesîkaların muhtevâ incelemesi yanında, du'â hadislerinin lafızları tedkik edilerek belli bir sonuca varılabilir. En azından bazı sahabîlere Peygamberimiz'in, "şöyle du'â et...", "şöyle söyle..." diye nakledilenler dışında bir de sahâbenin, dünyevî işlerindeki sıkıntısını dile getirmesi ve Peygamberimiz'e nasıl du'â edeceğini sorması ya da Nebî'nin kendisi için du'â etmesini istirham etmesiyle ilgili pek çok belirti bize önemli ipuçları vermektedir. Herkesin ihtiyacı, o alanda gayretini celbetmektedir. İnsanların dini konularda en çok ilgilendiği hususun da du'â etmek olduğu malumdur. Bu ve benzeri sebeplerle ilk nesil tarafından yazılmış olan Nebevî bilgilerin miktarının, şimdiye kadar çokça telaffuz edilenden daha fazla olacağı tahmin edilebilir.

Du'â kitaplarından bir kısmı, hadislerinin sağlamlığı, tasnif güzelliği, konularının çeşitliliği gibi özelliklerinden dolayı, şerhler ihtisarlar yapıla-

rak sonraki nesillere aktarılmış, bir kısım muhaddisler de, türünün örneği olan bu eserlerin tasnifini kendilerine model ittihaz etmişlerdir. Diğer konularda olduğu gibi bu mevzûda da, Tasnif Devri'nden sonraki eserler bunu doğrulayıcı mahiyettedir.

Biz bunlardan bir kısmını bazı özellikleriyle belirtmeyi uygun gördük;

“Du‘â, De‘avât, Ed‘iye” Adıyla Yazılmış Olanlar

1. Ebû Kâsım Hamîd el-Kûfi eş-Şî‘î (ö: 130/747), *Kitâbu'd-De‘avât*⁴¹.
2. Ebû ‘Abdirrahmân Muhammed b. Fudayl ed-Dabbî (ö: 195/810), *Kitâbu'd-Du‘â*⁴².
3. ‘Ali b. Muhammed el-Medâinî (ö: 225/839), *Kitâbu'd-Du‘â*⁴³.
4. Ebu ‘Abdillâh Ahmed ez-Zâhidî en-Nîsâbüri (ö: 234/848), *Kitâbu'd-Du‘â*⁴⁴.
5. Dâvud ez-Zâhirî (ö: 270/883), *Kitâbu'd-Du‘â*⁴⁵.
6. İbn Ehvâz Hüseyin el-Kûfî, eş-Şî‘î (ö: 290/902), *Kitâbu'd-Du‘â*⁴⁶.
7. Muhammed el-Kummî eş-Şî‘î (ö: 290/902), *Kitâbu'd-Du‘â*⁴⁷.
8. İbn Ebî'd-Dünyâ (ö: 280/893), *Kitâbu'd-Du‘â*⁴⁸.
9. Ebû ‘Abdillâh el-Hâfız el-Bîrî (ö: 315/927), *Kitâbu'd-Du‘â*⁴⁹.
10. Ahmed el-Enbârî en-Nahvî (ö: 318/930)⁵⁰.
11. Ebû'l-Fazl, el-Bağdâdî eş-Şî‘î İbn Kara Mehmed (ö: 335/946)⁵¹.
12. Ebû Kâsım Süleymân et-Taberânî (ö: 360/970), *Kitâbu'd-Du‘â*⁵².

41 Kırboğa, M. Ali, Kâmusu'l-Kütüb, I, 525.

42 Özbek, Yusuf, Hadîs Literatürü (er-Risâletu'l-Müstatrafe Tercümesi), s. 72.

43 Kırboğa, a.g.e., I, 526.

44 Kırboğa, a.g.e., I, 525.

45 Kırboğa, a.g.e., I, 525.

46 Kırboğa, a.g.e., I, 525.

47 Kırboğa, a.g.e., I, 526.

48 Dehlevî, ‘Abdulaziz, Bustânu'l-Muhaddisîn, (Trc. A.O. Koçkuzu), s. 121; Özbek, Yusuf, a.g.e., s. 71. Her iki müellifin işaret ettiği, İbn Ebî'd-Dünyâ'ya ait bir başka eser, “K. Mücâbid-De‘avât”tır. İlk hadîsi, “Beşikte iken konuşan üç kişi” hakkındaki rivâyettir. *Kitâbu'd-Du‘â* ise “Esmâ-i Hüsnâ” hadîsiyle başlar. Eserlerin râvileri ve yazma nüshâları hakkında geniş bilgi Yusuf Özbek tarafından verilmiştir.

49 Kırboğa, M. Ali, Kâmusu'l-Kütüb, I, 525.

50 Kırboğa, a.g.e., I, 525.

51 Kırboğa, a.g.e., I, 525.

52 Kırboğa, a.g.e., I, 525; Özbek, Yusuf, Hadîs Literatürü, s. 71'de. Eserin râviler ve nüshâları hakkında bilgi verilmiştir. Ed-Dehlevî de kitabın yazılış sebebinin Taberânî'nin kendi ifadeleriyle belirtmektedir. Biz bu alıntıyı daha önce verdik. Dehlevî, Bustânu'l-Muhaddisîn, s. 107. Riyâzizâde, Esmâu'l-Kütüb, s. 162.

13. Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nîsâbü-rî (ö: 311/923), *Beyânu Şe'ni'd- Du'â ve Tefsîru'l-Ed'iyeti'l-Me'sûre ani'n-Nebi*⁵³.

14. Ebû 'Abdillah el-Hüseyin b. İsmâ'il ed-Dabbî el-Mehâmilî (ö: 330/941), *Kitâbu'd-Du'â*⁵⁴.

15. 'Abdulcemîl b. Muhammed eş-Şâfi'î (?), *Câmi'ul-Ed'iyeye mine'l-Hazreti'n-Nebeviyye*⁵⁵.

16. Hâfız Ebû'l-Mansûr (?).

17. El-Hasan 'Ali b. 'İsâ, (ö: 334/945).

18. 'Ali b. el-Cerrâh (ö: 334/945).

19. Şeyh Ebû 'Abdillah es-Sûfî (ö: 371/981)⁵⁶.

20. Şeyh Halil Seczî (ö: 378/988)⁵⁷.

21. Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed el-Hattâbî (ö: 388/998), *Kitâbu Şe'ni'd-Du'â veya Kitâbu'd-Du'â*⁵⁸.

22. Ebû 'Abdillah el-Hakim en-Nîsâbü-rî (ö: 405/1014), *Kitâbu'd-Du'â veya Kitâbu'd-De'avât*⁵⁹.

23. Muhammed el-Berdânî el-Hanbeli el-Bağdâdî (ö: 429/1037), *Fedâilu'd-Du'â*⁶⁰.

24. Ebû Nu'aym el-İsfahânî (ö: 430/1038), *Câmi'u Ed'iyeti'n-Nebi*⁶¹.

53 Özbek, Yusuf, *a.g.e.*, s. 73-74. Aynı yerde bu eserin nüshâsı hakkında bilgi verilmiştir. Beyhakî'nin *Kitâbu'd-De'avâtü'l-Kebîr*'inin ilk sayfasında da İbn Huzeyme'nin bu eserini kendine örnek aldığını, orada gördüğü eksiklikleri tamamlamak ve insanların du'â konusundaki ihtiyaç ve isteklerini karşılamak üzere kendi eserini kaleme aldığını belirtmektedir.

54 Özbek, Yusuf, *a.g.e.*, s. 72. Eserin râvileri ve yazmaları hakkında geniş bilgi de verilmiştir.

55 Kaynaklarda eserin Farsça olduğu belirtilmektedir. Kâtib Çelebi ise *Câmi'u'l-Ed'iyeye* hakkında; "17 bâb ve bir mukaddime ve hâtîme'den müteşekkil bir eser, du'ânın fâzileti, âdâbı, İsm-i A'zam'ın fâzileti, Kur'ân'ın fâziletleri, kıraat vakitleriyle Hz. Peygamber'e salât ve selâmdan bahseder." demektedir.

Keşfu'z-Zünûn, I, 534; Kırboga, Kâmusu'l-Kütüb, I, 512.

56 Kırboga, M. Ali, Kâmusu'l-Kütüb, I, 512, ismi belirtilmiş olan bu dört kişinin de *Câmi'u'd-Du'â* adlı eserleri vardır.

57 Kırboga, *a.g.e.*, s. I, 526.

58 Özbek, Yusuf, *a.g.e.*, s. 73. Eserin yakın tarihte basıldığı belirtilmektedir; Kırboga, *a.g.e.*, I, 526.

59 Özbek, Yusuf, *a.g.e.*, s. 73. Burada eserin râvisi ve nüshâsı hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca Hâkim en-Nîsâbü-rî, Ebû Bekr el-Beyhakî'nin hocalarından birisidir.

60 Kırboga, *a.g.e.*, I, 524.

61 Süleymaniye Kütüphanesi, Çorlulu Ali Paşa bölümünde 284/2'de kayıtlıdır. Eserin bu nüshâsı, du'ânın önemi ve fâziletinden bahseden mukaddime'den sonra "Du'â ibâdetidir" hadisiyle başlamaktadır. Beyhakî'nin eseri gibi "Bâb"lara ayrılmamıştır. Belirli konuların başında "Ma Yükalu fi..." ifâdesiyle, bâb başlığı (terceme) niteliği taşıyan konu başlıkları da "fi Zikri..." ifâdesiyle başlar. Bu konular da kendi içinde "Nev" ve "Fasl"lara ayrılmış-

25. Ebû Zerr el-Herevî el-Mâlikî (ö. 431/1039)⁶² .
26. Ca'fer el-Müstağfirî el-Hanefî (ö: 432/1040), *Kitâbu'd-Du'â veya Kitâbu'd-De'avât*⁶³ .
27. Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb el-Bâğdâdî (ö: 445/1053), *Men Üstüçbe Da'vetuhû*⁶⁴ .
28. 'Abdülkerim Kuşeyrî (ö: 465/1072), *Kitâbu'l-Münâcât*⁶⁵ .
29. İbn Sînâ (ö: 467/1074), *er-Risâle fi'z-Ziyâre*⁶⁶ .
30. Ebû'l-Hasan 'Ali el-Vâhidî (ö: 468/1070)⁶⁷ .
31. Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Ukberî el-Bâğdâdî (ö: 473/1080), *Câmiu'd-Du'â*⁶⁸ .
32. Ebû Bekr Muhammed et-Tartûşî (ö: 520/1126), *Kitâbu'd-Du'â*⁶⁹ .
33. Ebû Hafs Ömer en-Nesefî (ö: 538/1143), *Da'vetu'l-Müstağfirîn*⁷⁰ .
34. 'Abdulcebbar el-Harkî (ö: 553/1158), *Fedâilu'l-Evkât*⁷¹ .
35. Ahmed Nâmikî el-Câmî (ö: 526/1131), *Miftâhu'n-Necât*⁷² .
36. Ebû sa'd 'Abdülkerim b. Muhammed es-Sem'ânî, el-Mervezî, eş-Şâfi'î (ö: 562/1166), *ed-De'avâtî'n-Nebeviyye*⁷³ .
37. İbn Beşkuvâl Halef b. 'Abdumelik el-Hazrecî Müerrih (ö: 578/1182), *Müsteğîsîne bi'llâh*⁷⁴ .
38. Şihâbüddîn Sühreverdî (ö: 587/1191), *Kenzu'l-İbâr*⁷⁵ .
39. Ebû Muhammed Takiyuddîn 'Abdulganî el-Makdîsî el-Cemmâ'ilî (ö: 600/1203), *Kitâbu't-Tergîb fi'd-Du'â ve'l-Hiss 'Aleyhâ*⁷⁶ .

tır. Nüşâ, 72 vr. tır.

62 Kırboğa, a.g.e., I, 525.

63 Kâtip Çelebi, Keşfu'z-Zünûn, II, 1417; Özbek, Yusuf, a.g.e., s. 71-72. Kırboğa, M. Ali, Kâmusu'l-Kütüb, I, 525. Yusuf Özbek, burada eserin müellifi ve muhtevâsı hakkında bilgi verirken "pek çok muhaddisin yaptıkları gibi uydurma hadisleri, durumlarını açıklamaksızın rivâyet etmiştir" demektedir.

64 Kırboğa, M. Ali, Kâmusu'l-Kütüb ve Mevzû'atî'l-Müellefât, I, 529.

65 Kırboğa, a.g.e., I/526.

66 Kırboğa, a.g.e., I, 516: "Kabir ziyâreti ve âdâb-ı du'âya dair"

67 Keşfu'z-Zünûn, II, 417; Tahdîs ve isnâd yoluyla; Kırboğa, a.g.e., I, 526.

68 Keşfu'z-Zünûn, I, 540.

69 Kırboğa, a.g.e., I, 525.

70 Keşfu'z-Zünûn, I, 756; Kırboğa, a.g.e., I, 516. Burada müellifin vefat tarihi (H. 527) olarak verilmiştir.

71 Kırboğa, a.g.e., I, 524.

72 Kırboğa, a.g.e., I, 529: "Bu ve Ahîzâde Muhammed (1013/1604)'in aynı adlı eseri İmâm Ali Efendimiz'den mervî du'âlar"dır.

73 Keşfu'z-Zünûn, I, 756, aynı adla, II, 1418.

74 Kırboğa, a.g.e., I, 528.

75 Kırboğa, a.g.e., I, 525; Sühreverdî'nin esrarengiz du'âları.

76 Özbek, Yusuf, Hâdis Literatürü (Kettânî, er-Risâletü'l-Müstatrafe Terc.), s. 73. Kitabın

40. Fahrüddîn er-Râzî (ö: 606/1209), *Esrâru't-Tenzîl*⁷⁷ .
41. İmâm Sâğânî, Hasan b. Muhammed Lâhurî, Hanefî (ö: 615/1218 veya 650), *Misbâhu'd-Du'â*⁷⁸ .
42. Muhyiddîn 'Arabî (ö: 638/1240), *Mişkâtü'l-'Ufûl*⁷⁹ .
43. Takiyuddîn el-'Askalânî (ö: 705/1305), *Silâhu'l-Mu'min*⁸⁰ .
44. Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed (İbn Cizzî) el-Mâlikî (ö: 741/1310), *ed-De'avât ve'l-Ezkârü'l-Muhrace min Sahihi'l-Ahbâr*⁸¹ .
45. Fazlullah el-'Adevî Ahmed b. Yahyâ ed-Dimaşkî (ö: 747/1346), *ed-De'avâtü'l-Müstecâbe*⁸² .
46. Muhammed b. Muhammed el-Cezerî (ö: 833/1459), *ed-De'avâti'l-Me'sûre*⁸³ .
47. Eş-Şeyhu'l-Ârif Fahrüddîn er-Rûmî (ö: 864/1459), *ed-De'avâti'l-Me'sûre*⁸⁴ .
48. İznikli Kutbeddîn'in oğlu, Mevlâna Fenârî'nin de talebesi olan Muhyiddin (ö: 885/1480), *Münyetu'd-De'avât*⁸⁵ .
49. Amasyalı Şihâbuddîn Şükrullah Efendi (ö: 894/1488), *Câmi'u'd-De'avât*⁸⁶ .

yazmaları hakkında bilgi verilmektedir.

77 Kırboğa, a.g.e., 7, 510: Fıkıh, ahlâk ve du'âya müteallik, nâtemâm kalmış.

78 Kırboğa, M. Ali, Kamusu'l-Kütüb, I, 528.

79 Kırboğa, a.g.e., I, 529: Abdest, namaz ve du'âlardan bahis.

80 ed-Dehlevî, Bustanu'l-Muhaddisin (Trc.) s. 166-167: Müellifin bu eseri yazmasının sebeplerini ve du'â hakkındaki bazı mütalaalarını ihtiva eden açıklamalarını daha önce verdik.

81 Bağdatlı İsmâil Paşa, İzâhu'l-Meknûn, I, 473.

82 Kırboğa, a.g.e., s. I, 516.

83 Karabulut, A. Rıza - Mercan, İ. Hakkı, Râşid Efendi Kütüphanesi Basılmalar Katalogu, s. 440-441; Eser, H. 1307, 1310, 1320, 1321 yıllarında Mısır'da basılmıştır.

İbnü'l-Cezerî: "Bu esere aldığım hadisler, sahîh, hasen, âli isnadlı bir silsile takib eden hadislerdir. Râvîleri mutemed, kadri yüzce olan kişidir. Yeryüzünde bunlardan dahi âli isnadlı hadis bulunamaz. Ben bu eseri Şâh-Rûh Bahtiyâr'ın emri ile gerçekleştirdim." demektedir. Riyâzizâde Abdullatîf b. Muhammed, Esmâu'l- Kütüb, s. 151. Bu eser, "el-'Uhde" ve "el-Cünne" adıyla Şemsuddîn Muhammed tarafından ihtisar edilmiştir: Dehlevî, Bustanu'l- Muhaddisîn s. 147.

Bazı du'â kitapları da çokça şerh ve ihtisar edilmiştir. Bunlar, Nevevî'nin el-Ezkârî Delâilu'l-Hayrât, Vird-i Settâr, Hısnu'l-Hasîn, Hizbu'l-'Azam vs. Hısnu'l-Hasîn, Ali el-Kârî (1011/1605) tarafından "Hırzu's-Semîn" adıyla şerh edilmiş, Musâ b. Hâc İznikî (833/1429) ve Yahyâ b. Abdülkerîm tarafından yapılan şerhi Türkçe'ye çevrilmiştir. Bu tercümenin de mütercimi mechuldür. Kırboğa a.g.e., I/513. Bu eserlerde görüldüğü gibi Du'â ve Ezkâr kitaplarından bazılarının adı, konusunda alem olmuş olan hadislerden mülhemdir.

84 Keşfu'z-Zünûn, I, 755; Fahrüddîn er-Rûmî, Yıldırım Beyazıt Hân'ın alimlerinden birisiydi.

85 Kırboğa, M. Ali, Kamusu'l-Kütüb, I, 529.

50. Yusuf b. 'Abdirrahmân (ö: 896/1490), *Miftâhu'l-Künûz*.
51. Ebû'l-Hasan el-Kûfî (?), *Me'âni't-Temcîd*⁸⁷.
52. Es-Süyûtî (ö: 911/1505), *Keşfu't-Tâmmе'ani'd-Du'â*.
53. İmâm Hafs el-Edîbî (?), *Kitâbu'l-Ed'îye*⁸⁸.
54. Ebûs-Suûd Muhammed b. Muhammed, Müftî'r-Rûm (ö: 982/1574), *Dû'â Nâme*⁸⁹.
55. Abdurrauf el-Münâvî (ö: 1031/1621), *Metâlibu'l-Âliyye*.
56. Sıddık Hasan Hân (ö: 1307/1889), *Nüzhetü'l-Ebrâr*⁹⁰.
57. Seyyid Hilmi Kâhireli (ö: 1317/1899), *Ferâidu'l-Fevâid*⁹¹.
58. Abdurrahmân b. Muhammed el-Bistâmî (?), *el-Ed'iyetü'l-Müntehabe ve'l Edviyeti'l-Mücerrebe*⁹².
59. Hüseyin el-Mehâmîlî (?), *Kitâbu'd-De'avât*⁹³.
60. Şemsu'l-Eimme el-Hulvânî (?), *Kitâbu'd-De'avât*⁹⁴.
61. *ed-De'avâtî's-Sultâniye*⁹⁵.

2.2. "Zikir", "Vird", "Evrâd" ve Diğer Adlarla Yazılmış Olanlar

1. Ebû'l-Fadl Ca'fer b. Ahmed b. Fâris (ö: 289/901), *el-Ehâdis ve'l-Fevâid min Kitâbi'z-Zikr*⁹⁶.
2. İbn Ebî 'Asım (?), *Kitâbu'l-Müzekkir ve't-Tezkîr ve'z-Zikr*⁹⁷.
3. Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî (?), *Kitâbu'z-Zikr ve't-Tesbîh*⁹⁸.

86 Kırboğa, a.g.e., I, 512.

87 Kırboğa, a.g.e., I, 528: es-Süyûtî'nin *Sihâmu'l-İsâbe fi'd-De'avâtî'l-Müstecâbe* adında bir eseri de 1403'te Medine'de basılmıştır.

88 Kırboğa, a.g.e., I, 525.

89 Keşfu'z-Zünûn, I, 755; Ebû's-Suûd eserini Vezir Mehmet Paşa ismiyle, menkul sahîh hadislerden ve âsardan oluşturmuş, bir mukaddime ve yedi bâb üzerine tertip etmiştir. Mukaddime de du'ânın tarifi, fâzileti ve şartlarıyla icâbet vakitleri ile du'ânın kabul edildiği bazı âlâmetlerden bahsedilmektedir.

90 Kırboğa, a.g.e., I, 524. Bu eser ed'îye ve istiğâseye ait olup 1317. yılında basılmıştır.

91 Kırboğa, a.g.e., I, 524. Bu eser ed'îye ve istiğâseye ait olup 1317. yılında basılmıştır.

92 Hastalıklara çare konusunda özet bir eserdir. Müellifin, onu H. 888 yılında, Ramazan Bayramı gecesi yazdığı kaydedilmekte olup, eser bütününüle tâûn hastalığı üzerine olan 5 tabtan ibarettir. Keşfu'z-Zünûn, I, 50: Ayrıca, yazarı belli olmayan bir başka "*el-Ed'iyetü'l-Müntehabe*" adlı eser için bkz. Keşfu'z-Zünûn, I, 149.

93 Keşfu'z-Zünûn, II, 1417-1418.

94 Keşfu'z-Zünûn, II, 1418.

95 Keşfu'z-Zünûn, I, 755. Müellifi belli değildir.

96 Özbek, Yusuf, Hadîs Literatürü (Kettânî, er- Risâletü'l- Müstatrafe Terc.), s. 74. Eserin yazmalarının yeri hakkında bilgi verilmektedir.

97 Eserin râvisi ve nüshâlarının yeri hakkında bilgi ve Ayn müellifin, *Kitâbu'd-Du'â'sı* hakkında bkz. Özbek, Yusuf, a.g.e., s. 73.

4. İbnu'l-Münzir (?), *Câmi'u'l-Ezkâr*⁹⁹.
5. Muhammed Hasaneyn Mahlûf el-Ezherî (?), *Evrâdu's-Sâdetil Halvetiyyeti'l-Me'sûre 'Ani'l-Hazreti'l-Ahmediyye*¹⁰⁰.
6. Şeyh Ebû Medyen (Şu'ayb b. Hasan) el-Mağribî (?), *el-Kasîdetü'l-İstiğfâriye*¹⁰¹.
7. Muhyiddîn en-Nevevî (ö: 676/1277), *el-Ezkâru'l-Müntehabe min Kelâmi Seyyidi'l-Ebrâr*¹⁰².
8. Muhammed el-Esedî (ö: 808/1405), *Ahlâku'l-Ahyâr*¹⁰³.
9. Abdurrahmân es-Sehâvî (ö: 860/1455), *İbtihâc bi'l-Ezkâr*¹⁰⁴.
10. Hamâ kadısı Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Bekr el-Mürdâvî (?), *Kitâbu Ma'deni'l-Cevâhir fî Fadli'z-Zikr ve'z-Zâkir*¹⁰⁵.
11. Şeyh Ahmed b. 'Alî el-Ğassâni el-Harfîrî (ö: 1048/1638), *Virdu'l-Vesâil Li Külli Tâlibin ve Sâil*¹⁰⁶.
12. Şeyhulislâm Feyzullah Efendi (ö: 1110/1698), *Ezkâru'l-Ebkâru'l-Ebkâr*¹⁰⁷.
13. Ebû'l-Hasan Ahmed Menyârî (?), *İsti'âzât*¹⁰⁸.
14. Kemâleddîn Muhammed el-Ğezzî el-Âmirî İbn Sıbt en-Nablûsî (ö: 1196/1781), *el-Virdu'l-Kutsî ve'l-Vâridu'l-İnsî*¹⁰⁹.

98 Özbek, Yusuf, *a.g.e.*, s. 73. Kitabın muhtevâsı ve râvisini belirtmektedir.

99 Keşfu'z-Zünûn, I, 534.

100 İzâhu'l-Meknûn, I, 150.

101 Karabulut, A. Rıza - Mercan, İ. Hakkı, Râşid Efendi Kütüphanesi Kataloğu, s. 456: 60 beyitlik manzum bir eser olup, bütün beyitler "Estağfirullah" lafziyla başlar. İstanbul'da 1280'de basılmıştır.

102 Kırboğa, M. Ali, *Kâmusu'l-Kütüb ve Mevzû'atü'l-Müellefât*, I, 510. Âyet ve hadislerden oluşan 350 bâbu ihtivâ eden bu eser çok defa basılmış, 1993'te Beyrut'ta 5. baskısı yapılmıştır. Konularının muhtevâsı, tasnif güzelliği ve şumullü oluşu gibi bazı özellikleri nedeniyle eser oldukça meşhurdur. Bu sebeble İbn Hacer el-'Askalâni (ö: 852/1448) eserin hadîslerinin tahrîci üzerinde durmuş, vefat edince öğrencisi es-Sehâvî (ö: 902/1496) aynı çalışmayı devam ettirmiş ancak o da bitirememiştir. es-Süyûti (ö: 911/1505) ise her iki çalışmayı ihtisâr etmek sûretiyle "*Tuhfetu'l-Ebrâr bi Nüketi'l-Ezkâr*"ı yazmıştır. -el-Ezkâr'ın birçok şerhi de vardır. Bunların en meşhuru, İbn Allân es-Siddîkî (ö: 1058/1551)'nin "*el-Fütûhâtî'r-Rabbâniye 'alâ'l-Ezkârî'n-Nebeviyye'sidir*". İbn Teymîyye (ö. 728/1327) de bu eseri "*el-Kelîmetu't-Tayyib*" adıyla ihtisar etmiştir. Bu bilgileri, eserin muhakkiki Muhammed Nâcî el-'Ömer'in esere yazdığı mukaddimden aldık: el-Ezkâr, Beyrut, 1993 baskısı.

103 Kırboğa, *a.g.e.*, I, 509: Eser, zikir ve du'â hakkında pek mühimdir.

104 Kırboğa, *a.g.e.*, I, 509: Hac seferinde edilecek du'âları ihtiva eder.

105 Özbek, Yusuf, *a.g.e.*, s. 74.

106 İzâhu'l-Meknûn, II, 703: Bu eseri Şeyh kutbuddin Mustafa el-Bekrî şerhetmiştir.

107 Kırboğa, *a.g.e.*, I, 510: Akşam ve sabah du'âlarına aittir.

108 Kırboğa, *a.g.e.*, I, 510: Bütün âfetlerden istiaze (korunmak) için du'âlar yer alır.

15. Muhammed Şerkâvî (ö. 1267/1850), *ed-Durretus's-Sünniyye*¹¹⁰.

16. *Ezkâru'l-Ezkâr*¹¹¹.

17. *Ezkâru'l-Âliyye*¹¹².

18. el-Bekrî Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed (?), *el-Virdu'l-Mevrûd li Meşre'is-Sünneti fî Du'âi Evveli's-Seneti*¹¹³.

Vird ve zikir adıyla yazılmış eserler de du'â literatürü gibi elbette bizim belirttiklerimizden daha fazladır. Kaldı ki, biz bu tür eserleri tesbit etmeye devam edeceğiz.

Şunu da belirtelim ki, Vird ve zikir kitaplarını du'â kitaplarından ayıran en belirgin özellik; bu tür eserlerin Âyet, Merfû' Hadîs'le birlikte tarikat pîrlerinin, önemli şahısların şahsî zikir ve du'âlarını da ihtivâ ediyor olmalarıdır. Kâtip Çelebi'nin zikrettiği gibi bazı sûfler, Hz. Peygamber'in kendilerine rüyâda bazı evrâd ve ezkârı öğrettiğini söylerler. Bunlardan birisi de "el-Evrâdu'l Bahâiyye" sahibi Bahâuddîn Muhammed en-Nakşibendî'dir. Fakat du'â kitapları beşer sözü olarak sadece ilk iki nesil; Sahâbî ve Tâbi'ün sözlerine yer verirken belli bir tarîkate mahsus olmayıp bütün Müslümanlara yönelik olma vasfını da hâizdir¹¹⁴.

Vakit ve İbâdetlere Münhasır Du'â Kitapları

1. İbn Ebî'd-Dünyâ (280), *Kitâbu Kelâmî'l-Leyâlî ve'l-Eyyâm li'bni Âdem*¹¹⁵.

2. İbnü's-Sünnî (), *'Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle*¹¹⁶.

3. Hâfız Ahmed ed-Dîneverî (ö: 264/877).

4. Ebû 'Abdirrahmân en-Nesâî (ö: 303/915)¹¹⁷.

5. Ebû Nu'aym el-İsfahânî (ö: 430/1038), *'Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle*¹¹⁸.

109 İzâhu'l-meknûn, II, 703.

110 Kırboğa, Kâmusu'l-Kütüb, I, 509: Ed'iye-i Nebeviyye'ye dâir şerhiyle beraber.

111 Keşfu'z-Zünûn, I/49. Yazarı belli değildir. Ancak bu eser M. Ali Kırboğa'nın belirttiği İbn Hacer el-Heytemî (ö: 944/1537)'nin aynı adlı kitabı olabilir. İnceleme imkanımız olmadığından, şimdilik kesin bir şey söyleyemiyoruz.

112 Kırboğa, a.g.e., I, 510: Şâzeliyye ezkârı olup, müellifi belirtilmemiştir. Eser, İbn Ebî Ahmed tarafından 1288'de tabedilmiştir.

113 İzâhu'l-Meknûn, II, 703.

114 Bkz. Keşfu'z-Zünûn, I, 200.

115 Özbek, Yusuf, Hadîs Literatürü (Kettânî, er- Risâletü'l- Müstatrafe Terc.), s. 72. Yazma nüshâsı hakkında bilgi verilmektedir.

116 Özbek, Yusuf, a.g.e., s. 72: 1315.: Eser, 1318'de neşredilmiş, son neşri 'Abdülkâdir Ahmed 'Atâ'nın tahkiki ile Mısır'da 1969 yılında yapılmıştır.

117 Kırboğa, M. Ali, Kâmusu'l-Kütüb, I, 524; Özbek, Yusuf, a.g.e., s. 72-73.

118 Özbek, Yusuf, a.g.e., s. 72-73: Yazması; Câmî'ü Ed'iyeti'n-Nebî adı ile Çorlulu Ali

6. Abdurrahman b. Muhammed el-Bestâmî (ö: 838/1434), *el-Ed'iyetü'l-Müntehabe*¹¹⁹.

7. Abdurrahmân es-Sehâvi (ö: 860/1455), *el-İbtihâc bi Ezkâri'l-Misâfirî'l-Hâc*¹²⁰.

8. Kutbuddîn Muhammed el-Mekkî (ö. 988/1580), *Ed'iyetü'l-Hâc ve'l-Umre*¹²¹.

9...., *Ezkâru'l-Hâc*¹²².

10...., *Ezkâru's-Salât*¹²³.

Bazı Süre, Âyet ve Hadis Lafızlarıyla Du'â Etmenin Fâziletine Dâir Yazılanlar

Sarfedilecek lâfzın, du'ânın kabul (müstecâb) oluşunda tesiri olduğuna dair İslâm âlimlerinin genel kanaati vardır. Bu yüzden du'â ederken âyet, hadis ve tarikat müntesiplerince muteber addedilen kişilerin telâffuz ettiği lâfızlar esas alınmış olup, halk nezdinde şöret bulmuştur. Bunlar da, bu türün eserlerinde yer almış ve tasnife etki etmiştir. Aşağıda vereceğimiz eser isimleri, bu konuda meşhur olanlardan bir kısmıdır.

1. İbn Ebî'd-Dünyâ (ö: 280/893), *Fadlu lâ ilâhe illallâh*¹²⁴.

2. Ebû İshâk İsmâ'il b. İshâk el-Ezdî (ö: 282/895), *Fazlu's-Salât 'alâ'n-Nebî*¹²⁵.

3. Ebû Bekr Ahmed b. 'Amr b. el-Bezzâr (ö. 292/904), *Kitabu's-Salât 'alâ'n-Nebî*¹²⁶.

4. Ebû Bekr Ahmed b. 'Ali el-Bağdâdî (ö: 463/1070), *Salâtu't-Tesbîh Vemâ Verade Fihâ*.¹²⁷

5. Ebû Muhammed 'Ubeydullah b. Muhammed b. en-Numeyrî (?), *Kitâbu'l-İ'lâm bi Fadli's-Salât 'alâ Hayri'l-Enâm*.¹²⁸

Paşa, 284/2'de kayıtlıdır. Hakkında geniş bilgi önce verilmiştir.

119 Kırboğa, *a.g.e.*, s. 1/509. Aynı isimde Abdurrahmân el-Antâkî (ö: 858/1453)'nin de eseri vardır.

120 Kırboğa, *a.g.e.*, I, 509: Hac seferinde yapılacak du'âları ihtiva eder. Keşfu'z-Zünûn I/2; Kırboğa, *a.g.e.*, I, 49'da müellifi belirtilmemiş olan ibtihâc bi Ezkâri'l-Hac ve'l-Umre ile aynı eser olduğu kanaatindeyiz.

121 Kâtip Çelebi, Keşfu'z-Zünûn, I, 50; Kırboğa, *a.g.e.*, I, 509: Hac ve tavaf du'âları. Ancak Keşfu'z-Zünûn, I, 49'da müellifin aynı isimle bir eseri daha olduğu zikredilir.

122 Keşfu'z-Zünûn, I, 50, müellifi bilinmemektedir.

123 Keşfu'z-Zünûn, I, 50, müellifi meçhuldür.

124 Özbek, Yusuf, Hadis Literatürü, s. 74.

125 Özbek, Yusuf, *a.g.e.*, s. 73. Eser, el-Elbânî'nin tahkikiyle 1383'de Mektebetü'l-İslâmî tarafından basılmıştır.

126 Özbek, Yusuf, *a.g.e.*, s. 73.

127 Özbek, Yusuf, *a.g.e.*, s. 73.

6. Ebû'l-Kâsım Halef b. Abdilmelik b. Beşkuvâl (ö: 578/1182), *Kitâbu Kurbânî'l-Müttakîn fi's-Salât 'alâ'n-Nebî*¹²⁹

7. Ebû 'Ali el-Hasan b. Ahmed b. Bennâ (ö: 471/1078), *Fadlu't-Tehlîl ve Savâbu'l-Cezîl*¹³⁰.

8. Sikatuddîn Ebû'l-Kâsım 'Ali b. Hasan b. Asâkir (ö: 571/1175), *Fadiletu Zikrillâh*¹³¹.

9. Ebû'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris ez-Zâhid (?), (ö: 375 veya 379)¹³² *Kitâbu's-Salât 'alâ'n-Nebî*¹³³.

10. Muhyiddin Ahmed el-Bûni (ö: 622/1225), *İlmü'l-Hüdâ*¹³⁴.

11. Cemâluddîn Yûsuf b. Hasan b. Abdilhâdî (ö: 909/1503), *Fadlu lâ Havle velâ Kuvvete illâ Billâh*¹³⁵.

12. Şeyh 'Abdusselâm (?), *Nüzhetu'l-Ârifîn*¹³⁶.

13. Cezûlî Muhammed b. Süleymân (ö: 879/1474), *"Delâilu'l-Hayrât" ve Şevâriku'l-Envâr fi Zikri's-Salât 'alâ'n-Nebiyi'l-Muhtâr*¹³⁷.

14. Şeyh Ahmed ed-Deyrebî eş-Şâfi'î (ö: 1123/1711), *Fethu'l-Mülki'l-Muhîr*¹³⁸.

"Hizb" Adıyla Yazılmış Du'â Literatürü

Bir kısım du'â mecmuaları ise, belli tarikat ve meşreblere mahsus vird ve zikri ihtivâ eder. Bunların çoğu da "vird" ve "zikr" adlarıyla bilinmektedir. Bizim yaptığımız incelemede bu tür kitaplara genellikle "hizb" adı verildiğini gördük. İşte bunlardan bazıları;

1. Abdülkâdir Geylânî, el-Hanbelî (ö: 561/1165), *Hizbu'r-Recâ*¹³⁹.

2. Seyid Ahmed er-Rufâî, (ö: 571/1175), *Mecmû'atu Evrâdî'r-Rufâ'iyye*¹⁴⁰.

128 Özbek, Yusuf, a.g.e., s. 73.

129 Özbek, Yusuf, a.g.e., s. 73.

130 Özbek, Yusuf, a.g.e., s. 73.

131 Özbek, Yusuf, a.g.e., s. 74.

132 Bk., Özbek, Yusuf, a.g.e., s. 74.

133 Özbek, Yusuf, a.g.e., s. 73.

134 Kırboğa, M. Ali, *Kâmusu'l-Kütüb*, I, 523-524. Eser, *Esrâr-ı Esmâ ve İsm-i 'Azam'a* dairdir. Aynı yerde, müellifin "Fethu'l-Kerîm" adında bir eseri daha zikredilip, Muhyiddin 'Arabî'ye ait "Fethu'l-Âs" adlı eserinin, 29 sûre ve Hurûfu mukatta'aların sırlarından bahsettiğini belirttiğinden sonra, Besmele ve bazı âyetlerin ve İsm-i 'Azam'ın te'sir ve faziletlerini ihtivâ eden daha birçok eser adı sayılmaktadır.

135 Özbek, Yusuf, a.g.e., s. 73. Yazma nüshanın yeri belirtilmemiştir.

136 Kırboğa, a.g.e., I, 529: Du'â, Esmâ-i Hüsnâ ve Ebyât ihtivâ eder.

137 Karabulut, A. Rıza, Mercan, İ. Hakkı, Râşid Efendi Kütüphanesi Katalogu, s. 286: "Delâilu'l-Hayrât", 1342'de İstanbul'da basılmıştır. Meşhur adıyla "Kara Dâvud", bu eserin tercemesidir: Kırboğa, a.g.e., s. I, 516.

138 Kırboğa, M. Ali, *Kâmusu'l-Kütüb*, I, 524: Esmâ ve âyet havassına dair.

139 Kırboğa, a.g.e., s. I, 513.

140 Kırboğa, M. Ali, *Kâmusu'l-Kütüb*, I, 509, burada 662 adet Rufâî meşreb zevâtın hizbi

3. Şeyh Ahmed b. Muhammed el-Bûnî (ö: 622/1225), *Hizbu'n-Nasr*¹⁴¹.
4. İmâmü'l-Ahmediyye Ahmed b. Abdilvahhâb (?), *Şerhu'l-Hizbi'l-Kebîr li's-Şâzelî*¹⁴².
5. Ebû'l-Hasan 'Ali b. 'Abdillah el-Mağribî eş-Şâzelî (ö: 656/1258), *Hizbu'l-Bahr*¹⁴³.
6. Şeyh Ebû Muhammed 'Abdulhak b. Seb'in (ö: 669/1270), *Hizbu'l-Feth ve'n-Nûr ve Tecelli'r-Rahmâniyye bi'r-Rahmeti fi 'Âlemi'z-Zuhûr*¹⁴⁴.
7. Ebû'l-Feth Muhammed b. Muhammed Vefâ eş-Şâzelî (ö: 760/1358), *Hizbu's-Sâdât fi Cemi'i'l-Âdât*¹⁴⁵.
8. 'Ali Sibt b. el-Fâriz (?), *Hizbu's-Şeyh Ebi'l-Vefâ*¹⁴⁶.
9. Şeyh Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. Yûsuf el-Medenî ez-Zebîdî (?), *Hizbu'l-Feth min Munîhi'n-Nech*¹⁴⁷.
10. Muhammed b. Su'ûd el-Cârihî (ö: 933/1526), *Hizbu's-Şekvâ ve Def'u'l-Hemm ve'l-Belvâ*¹⁴⁸.
11. Seyyid 'Abdurrahmân b. Mustafa el-İdrîsî (?), *Hizbu'r-Rağbe ve'r-Rehbe*¹⁴⁹.
12. *Ahzâbu's-Sâdât*¹⁵⁰.

yer almakta olup, gayr-i matbudur.

141 İzhâhu'l-Meknûn, I, 401.

142 İzhâhu'l-Meknûn, I, 401.

143 Keşfu'z-Zünûn, I, 661-662. Kâtip Çelebi: "Müellif bu eseri denizde yazmıştır. Kilzâm denizinde birgün yolculuk yapıyordu, rüzgâr kesildi ve gemi hareket etmedi. O anda karşısında Hz. Peygamber'i gördü. Ona bir şeyler telkin etti. O da bunları okuyunca rüzgâr geldi. İşte bu du'âlardan oluşan esere "Hizbu'l-Bahr" adını verdi. Müellifin: "Kim bunları okursa boğularak veya yanarak ölmez." Diyerek burada daha birçok fecaat ve felaket ölümlerini de kastetmektedir. Ebû Süleymân Dâvud b. 'Ömer eş-Şâzelî (ö: 732/1331), "er-Risâletü'l-Maraziyye fi Şerhi Du'âi's- Şâzelîyye" adıyla şerhetmiştir. Yine Şeyh 'Ali b. Sultan Muhammed el-Herevî el-Kârî, aynı eseri şerhetmiştir. Ayrıca bkz: Kırboğa, a.g.e., I, 513, 516. Burada, Ebû'l-Hasan eş-Şâzelî'nin "Hizbu'l-Ekber"inden de bahsedip her iki "Hizb" in, İsm-i 'Azam'a dâir olduğu belirtilir. Bunlara ilâveten "Hizbu'l-Hıfz" "Hizbu'l-Hamd" ve "Hizbu'l-Berr" adlı eserlerin de eş-Şâzelî'ye ait olduğu zikredilmektedir. Şâzelî'nin, fecrden sonraki virdlere dâir "Hizbu'n-Nûr" adında bir eserinden de bahsedilmektedir. Keşfu'z-Zünûn, I/662'de "Hizbu'l-Kebîr" ve "Hizbu'n-Nûr" veya "Hizbu'l-Bahr" için, bu eserler, müellifin sabah namazından sonraki virdleridir, dese de biz bu ikisinin ayrı eserler olduğunu, M. Ali Kırboğa'nın izahından anlıyoruz.

144 Keşfu'z-Zünûn, I, 662: Burada aynı Müellifin "Hizbu'l-Ferec ve'l-İstihlâs bi Surri Tahkiki Kelimeti'l-İhlâs" adında bir başka eseri zikredilmektedir.

145 İzhâhu'l-Meknûn, I, 401.

146 Keşfu'z-Zünûn, I, 662.

147 Keşfu'z-Zünûn, I, 662.

148 İzhâhu'l-Meknûn, I, 401. Aynı yerde yazarı meçhul olan "Hizbu's-Sâde ve's-Siyâde ve Verade'l-Hatm bi'l-Husnâ ve Ziyâde" adlı bir başka eser zikredilmiştir.

149 İzhâhu'l-Meknûn, I, 401.

13. Şeyh Muhyiddîn Muhammed b. 'Ali el-'Arabî (638), *el-Hizbu'l-Ekber*¹⁵¹.

14. 'Ali b. Sultan Muhammed el-Herevi el-Kârî (ö: 1016/1607), *el-Hizbu'l-A'zam ve'l-Virdü'l-Efhâm*¹⁵².

15. Ahmet Feyzi Çorûmî (?), *Feyzu'l-'Ulyâ*¹⁵³.

16. Şeyh Ahmet b. 'Abdülkâdir b. 'Ömer el-Hadramî (ö: 1052/1643), *Hizbu'l-Feth ve'n-Nasr*¹⁵⁴.

17. Na'im-zâde Ahmed Nâfiz (?), *Etyâbu's-Semerâti'l-Beypazariyye fi Şerhi's-Salâti'n-Nâriyye*¹⁵⁵.

18...., *Hizbu Envârî'l-Hakâyıkî'n-Nûriyye*¹⁵⁶.

"Hizb" adıyla yazılmış olan eserlerden tesbit edebildiklerimizi buraya kadar vermeye çalıştık. Sayıları daha fazla olmaya müsaid olan "Hizb"ler de âyet ve hadîslerdeki du'â malzemesini ihtiva ettikleri kanaatiyle biz onları "Du'â literatürü" ya da "Du'â Geleneği"nin bir bölümü olarak verdik. Hizblerin Du'â türü eserlerden ayrıldıkları hususlardan bahsetmiştik. Burada bir özellik daha ilâve etmek icab ederse, o da kronolojik olarak "Hizb"lerin H. VI. asırdan itibâren ortaya çıktıkları gerçeğidir. Bu sebeple "Du'â kitapları" "Hizb" "Vird" ve "Zikr" edebiyatına kaynaklık etmiştir diyebiliriz. Hadîs'te "Du'â Edebiyatı"na zaman itibâriyle paralellik arzeden başka bir gelenek de "Kitabû'z-Zühhdler"dir.

Sonuç ve Değerlendirme

Doğuştan günümüze kadar oluşmuş zengin kaynaklarıyla, İslâm bilimlerinin ön sıralarında yer alan Hadîs ilminin alt yapısı H. I. asırdan H. V. asra kadar oluşmuş, daha sonraki dönemlerde bu eserler harmanı; şerh,

150 Keşfu'z-Zünûn, I, 16. Müellifi belli değildir.

151 İzâhu'l-Meknûn, I, 401: Bu eseri, Şeyh Hicâzî b. Muhammed el-'Abbâsî Sendeyûnî şerh etmiştir.

152 Keşfu'z-Zünûn, I, 660-661: Müellif Mekke'de bulunmuş, hadîslerden du'â türünde vârid olan nakilleri derlemiştir. Bunu şeyh İskenderânî ed-Darîr (Muhammed b. Selâme el-Mâlikî (ö: 1144/1731 veya 1149) şerhetmiştir. "Feyzu'l-Erhâm" adıyla bir başka şerh İbrahim Sakızî'ye aittir. Haşiyesinde de Hz. Peygamber'in diğer nebilere ziyâfet verirken gördüğü rüyasını yazmıştır. Bu şerhin yazımı (ö: 1134/1731) olarak belirtilmiştir. Şeyh Osman el-'Uryânî el-Küleysi (ö: 1168/1754) de şârihlerden biri olarak zikredilir. Ayrıca bkz. Kırboğa, a.g.e., I, 524.

153 Kırboğa, a.g.e., I, 524: bu eser "Hizbu'n-Nebeviyye"nin şerhidir.

154 İzâhu'l-Meknûn, I, 401.

155 Karabulut, A. Rıza, İ. Hakkı Mercan, Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi Basmalar Katalogu, Kayseri 1993, s. 395-396: Matbaa-i Âmire tarafından İstanbul'da 1335/1897'de basılmıştır.

156 Karabulut, Ali Rıza, İ. Hakkı Mercan, Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi Katalogu, s.

hâşiye, ihtisar, tahrîc, istidrak ve telhîs gibi çalışmalarla işlenmiş olarak, araştırmacılardan halk kitlelerine kadar herkesin istifadesine sunulmuştur.

Hadîs literatüründe, birçok konunun bir arada bulunduğu ansiklopedik eserler yanında her mevzûnun müstakil eserler halinde, tasnif ve te'lif edildiği de malumdur. Biz bunları "Tür Edebiyatı" kavramıyla ifâde etmek istiyoruz. Hadîste, Türk Edebiyatı'na da zenginlik katan "Kırk Hadîs"leri, "Salât alâ'n-Nebî"leri ve "Kitâbu'z-Zikr"leri misâl olarak verebiliriz. Kültürümüzün dînî kaynakları listesinde "Kitâbu'd-Du'â"ların da önemli bir yeri olduğu inkâr edilemez.

İlâhi emirleri hayatında tatbik eden Hz. Peygamber, Kur'ân ahlâkını kendine düstur edinmiş; O'ndaki tevbe ve istiğfâr çağrılarına uymuştur.

"Gerçek şu ki, benim kalbim de perdelenir de ben her gün yüz defa Allah'tan bağışlanma dilerim (İstiğfar ederim)"¹⁵⁷ diyerek, kendisinin de bir kul olduğunu, bu yüzden çokça du'â ve istiğfârda bulunduğunu anlatmıştır. Peygamberimizin hayatında istiğfâr ve du'ânın anlamı, diğer insanlarınkine göre, Allah sevgisinin yüceliği ve derinliği nisbetinde hasbî; Sidre-i Münte'hâ'ya iletecek kadar yüceliğe sahiptir. Hâsılı diğer insanların hayatındaki duâ, istiğfar ve ibâdet lezzetiyle, O'nun dindeki derûnliği, bu içtenliğin yansıdığı davranışlarının ulvîliği, sahibini Üsve-i Hasene mertebesine çıkaracak ölçüde samimiyeti kıyas edilemez.

İbâdet ve ubûdiyet anlayışının ve neşvesinin temelini teşkil ettiğine inandığımız Allah sevgisi, yaşanan dînî tecrübenin seviye farkını ortaya koyar. Bu durumda, her ne kadar bir Peygamber olsa da, bir kul olarak O'nun duâları, Allah anlayışının ve İlâhî muhabbetinin derecesini yansıtır. Bir Resûl olarak, Allah'ın nice âyetlerine şahit, nice mânevî hazlara ve nimetlere mazhar olmasının ibâdet, duâ, istiğfâr, hamd ve şükür haline yansıdığı düşüncesiyle, Hz. Peygamber'in ibâdet şeklinden önce, ibâdetindeki kalbî ve derûnî boyutu araştırmak; müstecâb duânın özelliklerini O'nun duygularından, davranışlarından ve lâfızlarından çıkarmak gerektiği kanaatindeyiz. Böylece bilimsel mânâda inceleme konusu yaptığımız "İnsanda dînî duygu ve düşünce"nin doğru temellendirilebilmesi için, öncelikle peygamberlerin ve Peygamberimizin inanç biçiminde duâ ve istiğfarın önemi, Eğitim ve Psikoloji Bilimlerinin teknik ve yöntemlerine göre ele alınması, dinin insan hayatındaki önemini beşer örnekli kaynaklarını tesbit, inancın kişi ve toplum hayatında müsbet davranışlara

dönüştürülebilmesi bakımından gerekli olduğunu düşünüyor ve teklif ediyoruz. Bu çalışmaların da, peygamberler ve özel olarak Peygamberimizin, duâ, tevbe, istiğfar, şükür ve hamd ile alâkalı davranış ve ifade biçimlerinin üzerine bina edilmesi, bu davranışlarından hareketle, Hz. Peygamber'in Dînî Psikolojik haritasının çıkarılması amaçlanmalıdır. İşte bu yüzden, Eğitim ve davranış bilimleri açısından duânın önemi kadar, duâ literatürünün de tanınması bir zarurettir. İslâm kültüründe duânın kavramsal boyutu, eş anlamlı tâbirler ve konu ile ilgili veriler, bu çalışmada derlenmeye ve tanıtılmaya çalışılmıştır. Kültürel hadis araştırmaları çerçevesinde verilen eser listesinin de, yukarıda bahsettiğimiz meselelerde araştırma yapmak isteyenlere bir zemin teşkil edeceğini umuyoruz.